

Priešreformacinių laikų prūsiško Tėve Mūsų nuotrupa.

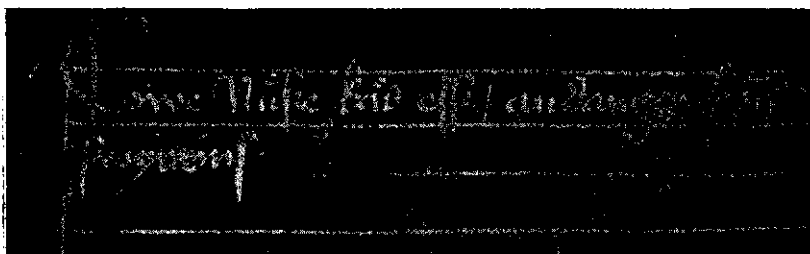
M. Perlbachas savo straipsnyje „Deutsch-Ordens Necrologe“ (Forschungen zur Deutschen Geschichte XVII 360.) mini, kad rankraštyje „ms. boruss.“ 1⁸, kuris yra Berlyno Valstybinėje Bibliotekoje (Staatsbibliothek), priešpaskutiniame lape esą XIV amž. ranka užrašyta prūsiško Tėve Mūsų pradžia: *Towe Nu^esze kās esse andangv sv^en swyntíns¹*). Šio rankraščio pats Perlbachas nėra matęs; jam žinių apie jį suteikęs kažkoks Dr. phil. Boldtas. Jokių išvadų apie fragmentą Perlbachas nedaro.

Iš Perlbacho paimtas žinias pakartoja Bezenbergeris savo straipsnelyje „Altpreussisches“ (Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen. II 140–41.). Bezenbergeris, nors ms. taip pat, rodos, rankose nėra turėjęs, daro jau ir filologines išvadas. Tačiau šitos išvados, ir, apskritai, abiejų autorių pateiktosios žinios, nėra visai tikslios, nes, kaip jau minėjome, abu pasitikėjo Boldto suteiktomis pastabomis.

Be to, Bezenbergerio Tėve Mūsų teksto rašyba šiek tiek skiriasi ir nuo Perlbacho rašybos. Bezenbergeris rašo: *Towe Nū-sze kās esse andangv sv^en swyntíns*. Vadinasi, vietoje *u^e* jis parašė *ū*. Gal tai įvyko dėl spaustuvės ženklų trūkumo? Taigi ir šitas iš Perlbacho paskolintas tekstas nėra visai tikslus. Toliau Bezenbergeris, aiškindamas žodžių formas, o jas paaiškina pagal anų laikų filologijos padėjimą ko gražiausiai, padaro dar vieną klaidą. Perlbacho teksto žodį *andangv sv^en* jis pataiso *an dangusv^en*. Vadinasi, Boldtas, iš kurio žinias ėmė Perlbachas, vienos raidės neišskaitė, todėl paliko tuščią vietą, o Bezenbergeris kaimynines raides suglaudė.

¹) Originale *u* ir *v* parašyta su mažais ženklais *e* ant viršaus, bet, spaustuvei neturint tokių ženklų, spausdiname *u^e* ir *v^e*.

Pirmiausia kiek žinių ir apie patį rankraštį! Šio rankraščio negalime tiesiog vadinti 14 amž. ordeno statutu, kaip jį vadina Perlbachas, nes šis tomas yra rinkinys, sudarytas iš įvairių rankraščių popierinių ir pergamentinių. Popieriniai rankraščiai yra naujesniųjų laikų, o pergamentiniai senesniųjų. Rinkinio pabaigoje įdėtas 4-rių lapų sąsiuvinėlis, kuriame dviejuose pirmųjų lapų XIV amž. ranka užrašyta vokiečių kalba ordeno brolių malda: *Brudere bittet vnsern herrengot...* Kiti du paskutiniai lapai, matyti, buvo palikę tušti, ir vėliau viename jų, būtent priešpaskutiniame, nežinoma ranka užrašė šį prūsiško Tėve Mūsų tekstą. Kitoje to paties lapo pusėje (recto) ta pačia ranka užrašytos pastabos apie pasninkų ir vigilijų valgius; nurodoma, kiek vyno ir midaus galima vartoti pasninkų dienomis.

Iš rašysenos (plg. fotografiją) sprendžiant šis tekstas, pastabos ir Tėve Mūsų nuotrupa, veikiausiai užrašytas XV amž. pirmoje pusėje, ne XIV amž., kaip sako Perlbachas, kuriam Boldtas, aišku, ne apie prierašų senumą rašė, bet apie patį rankraštį. Tuo būdu šis Tėve Mūsų užrašas yra kilęs kokį šimtą metų dar prieš reformaciją. Be to, šis Tėve Mūsų verstas, matyti, iš lotynų kalbos, ne iš vokiečių. Reformacijos laikų Tėve Mūsų, kurie versti iš vokiečių kalbos, yra: *THawe nuson kas thu¹⁾ asse...²⁾* vokiškai: *VAter vnser der du¹⁾ bist...*, o čia turime: *Towe Nu'sze kās es-se...*, lotyniškai: *Pater noster qui es...* Iš šito vertimo ir iš pastabų turinio galima spręsti, kad šias nuotrupas bus užrašęs katalikų kunigas, greičiausiai vokiečių ordeno vienuolis.

Visas rankraščio pergamentas išlikęs labai gražus, tik dviejuose paskutiniuose lapuose įsitaisęs kirminas išgraužė prūsiš-

1) mano pabraukta.

2) R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910 7 psl.

kame tekste dvi raides 5-me žodyje tarp *g* ir *s*. Tačiau atidžiai įsižiūrėjus į sugadintąsias raides ir palyginus jas su kitomis to paties raštininko raidėmis, kaip ir fotografijoje aiškiai matome, drąsiai galime tai tvirtinti, kad vienos raidės, būtent *o*, išlikus viršutinė dalis, *o* antrosios — *n* tik dalelė. Tekstas kirmino suėstas jau seniai, nes ir Perlbachui rašant minėtąjį straipsnį tų raidžių, matyti, jau nebebuvo. Todėl Boldtas savo tekste *o* klaidingai dešifravo ir palaikė ją *v*, o *n* visai nemokėjo perskaityti, tik paliko tuščią vietą. Tai davė progos vėliau Bezenbergeriui padaryti klaidingų išvadų. Jis prūsišką žodį *andangonsv^en* skaito *an dangvsv^en*.

Nors šio Tėve Mūsų teksto žodžių lytis Bezenbergeris jau aiškino, bet, gal būt, reikės dar kartą išnagrinėjus į kitus dalykus ir kiek kitaip pažiūrėti.

Towe „tėve“ yra vns. šauksm. lytis vard. *towis*¹⁾. Šis žodis tarmės atžvilgiu nesutinka nei su I (1545 m.) katekizmu, nei su II (1545 m.) katek., nei su Enchiridionu (1561 m.), kurie rašyti Sambijos²⁾ tarmėmis, nei, pagaliau, su S. Grunau'o žodyne, kuris atstovauja Varmijos³⁾ tarmei: visose šiose tarmėse prūsišką žodį „tėvas“ rašo su *a*, ne su *o*, bet sutinka su Elbingo žodyne, kur *Towis* „tėvas“. Nors šis žodynelis pagal Gerullį (Die altpreussischen Ortsnamen, Berlin und Leipzig 1922. 272—274 psl.) ir Trautmanną (Die altpreussischen Personennamen, Göttingen 1925. 199—200 psl.) Pomezanijos³⁾ tarme užrašytas, bet negalime tvirtinti, kad ir mūsų nuotrupa ta pačia Pomezanijos tarme rašyta. Tik tiek tegalime pasakyti, kad ji kilusi ne Sambijoje ir ne Varmijoje. Juk nežinome, gal ne tik Pomezanijoje, bet ir kitose Prūsijos srityse vietoje ilgojo *a* būtų tarę ilgąjį *o*.

Nusze „mūsų“ taip pat yra vns. šauksm. lytis. *Nusze* Bezenbergeris aiškina kitaip. Jis sako, kad čia galūninis nosinis garsas esąs nutrupėjęs, ir tokiu būdu atsiradusi trumpoji galūnė, būtent *e*, nes I katekizme yra *Nusen*³⁾. Bet tai sunkiai įtikina: prūsų kalbos tekstuose niekur nerandame tokių faktų, kad galūnės *-en*

1) R. Trautmann, ten pat 84 psl., 169 nr.

2) Plg. H. Harmjanz, Volkskunde und Siedlungsgeschichte Altpreussens, Berlin 1936.

3) R. Trautmann, ten pat 7 psl., 19 eil.

arba *-on* būtų pavirtusios *-e*, kaip atsitinka senuosiuose latvių kalbos raštuose, užrašytuose vokiečių kunigų, kur ilgosios galūnės sutrumpinamos, pvz.: *no to sweete Garre...*¹⁾. Čia greičiausiai turėjo būti naujadaras **nuszās*, kaip mot. giminės yra *nousā*²⁾ „mūsoji“. Dėl rašymo *u^e* galėtume sakyti, kad tai yra diftongizacijos pradžia. Juk II katekizme turime *nouson*³⁾, bet gali būti ir paprastas vienabalsis, kaip yra I katekizme *nuson*⁴⁾. Tačiau greičiausiai čia yra vienabalsis, o *u^e* tik ano meto rašybos dalykas: mat, anų laikų raštininkai nemokėjo skirti *u* ir *n*, todėl ant *u* dėdavo mažučius *e* arba *o*.

Kās „kas“ nuo II katekizmo *kas* skiriasi tik rašyba. Tiesa, dėl rašymo *kās* su *ā* galėtume paabejoti, galėtume sakyti, kad tai yra sutamsėjęs *a*, bet sunku tikėti, kad ir tais laikais jau būtų skyrę tokius kalbos niuansus. Čia taip pat greičiausiai bus tik rašybos kaltė.

Mūsų teksto *esse* „esi“ taip pat sutinka su II katekizmo *æesse*⁵⁾, tik skiriasi rašyba.

Įdomiausia yra lytis *andangonsv^en* „dangūse“. Prielinksnis *an* turėtų būti rašomas atskirai, kaip aiškina Bezenbergeris. Galėtum manyti, kad čia yra senoji direktyvo lytis pavartota vietininko vietoje. Juk ir lietuvių kalbos tarmėse tokie dalykai ne reti. Ir šiandien kučiūniškiai dzūkai nemoka atskirti direktyvo nuo paprastojo lokatyvo; jie sako: *buvau Leipalingin, važiuoju Lazdijuose; ka-tran daikte stovi?* Šitokių direktyvo lyčių baigiančiąsi *-un* < *-una* ir šiandien rytiečių dzūkų tarmės turi dar gyvų: *kāla dae^ais me^a-tuosun*⁶⁾. Bet, man rodosi, kad Bezenbergeris bus tą lytį teisingai išaiškinęs, tvirtindamas, kad tai esąs senas vietininkas. Plg. Bretkūno lytį: *tūsų daiktosų* < **tūsun daiktosun* arba Vilento: *wisūsump* < *wisūsun-pi*. (Bezenberger, Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache, Göttingen 1877. 146 ir 251 psl.). Vadina-

1) Bezenberger u. Bielenstein, Vndeutsche PSalmen..., Mitau-Hamburg 1886. 15 psl.

2) R. Trautmann, ten pat 39 psl., 2 eil.

3) Ten pat 13 psl., 1 eil.

4) Ten pat 7 psl., 4 eil.

5) Ten pat 13 psl., 2 eil.

6) Otrębski, J., Wschodniolitewskie Narzecze Twereckie I, Kraków 1834. 216 psl.

si, prūsiškas lokatyvas *dangonsvⁿ* yra atsiradęs iš dgs. galininko + polinksnis *un*. Analogiškai Būga aiškina lietuviškąjį vietininką *pietūsė* < **pietūsė* < *pietūsėn* (LKŽ XXVIII). Be to, čia matome mūsų tekste direktyvo lytis yra sustiprinta dar prielinksniu *an*. Kai kam šitas *an* gali atrodyti germanizmas, bet taip nėra, nes kaip jau esu minėjusi, ir mūsų tekstas juk yra verstas iš lotynų kalbos. Tokių dalykų, kur direktyvas yra stiprinamas tam tikru prielinksniu *in*, yra ir lietuvių kalboje: *nueiaū ing Macedonion* Brt. 2. Cor. 2, 13. *inkišk wódegų in šton skitén* (Marcinkonys)¹⁾.

swyntins „šventintas“ yra tarminė lytis, atsiradusi vietoje *swintints*²⁾. Tokių lyčių turi kapsų ir zanavykų tarmės; jie vietoje *viens* sako *vients*. Čia tik priešingu keliu nueita: vietoje *ts* tik *s* parašyta.

Nors ir iš šios trumputės nuotrupėlės, tačiau galime padaryti išvadą, kad jau ir prieš reformaciją yra buvusių prūsiškų tekstų ir kad ne hercogas Albrechtas ir ne reformacija išmokė prūsus paprasčiausių tikėjimo dalykų gimtąją kalbą, bet buvo jau ir anksčiau mokoma, tik to meto raštai bus kažkur dingę. Tiesa, ir be šios nuotrupėlės galėtume tvirtinti, kad jau prieš reformaciją yra buvusių prūsiškų tekstų. Štai apie 1427 m. įvykęs Sambijoje vyskupijos sinodas nutaria: *Et omnibus diebus dominicis pater noster aue Maria et symbolum uidelicet credo recitent parochianis suis in vulgari seu in lingwa sua et maxime Pruthenis*. (Jacobson, H. F., Geschichte der Quellen des katholischen Kirchenrechts der Provinzen Preussen und Posen. Königsberg, 1837. I. 1. 174 (Anhang) *E. Mikalauskaitė*.

1) E. Fraenkel, Syntax der Litauischen Postpositionen und Präpositionen, Heidelberg 1929. 17 psl.

2) R. Trautmann, ten pat, 7 psl.